

Brněnská oratoria „z rozkazu Jeho Eminence“

Olomoucký biskup Schrattenbach a hudba vrcholného baroka

Jana Spáčilová

Ve dvacátých a třicátých letech 18. století zažilo město Brno nebývalý rozkvět jednoho z ústředních žánrů barokní duchovní hudby – italského oratoria. Skutečnost, že zde byla v této době provedena celá řada oratorií, je hudební historiografii již dostatečně známa. Méně toho už víme o hudebněhistorických souvislostech a celkovém kulturním pozadí tohoto výjimečného fenoménu. V rámci našeho cyklu o hudbě na Moravě v době vrcholného baroka se tak dostáváme k nejvýznamnějšímu přínosu kardinála Schrattenbacha naší hudební historii.

Od počátku dvacátých let 18. století byla v Brně soustavně prováděna oratoria – převážně italská, ale též německá.¹ Oratorní produkce byly soustředěny na dobu postní, v některých letech máme doloženo i několik titulů. Nejčastěji bývají spojovány s osobou biskupa Schrattenbacha, který definitivně přesídlil v roce 1722 na Moravu a v Brně většinou trávil zimní měsíce, zatímco v letním období pobýval ve svých rezidencích v Kroměříži a Vyškově. Jako výrazný mezník vystupuje potom rok 1738, kdy s kardinálovou smrtí provozování oratorií v Brně ustalo.

O tomto intenzivním hudebním provozu máme zprávy pouze z libret, dochovaných v našich i zahraničních knihovnách. Jedná se o několik desítek textů, jde tedy o materiál značně rozsáhlý.² Pozornost dosavadního výzkumu se obracela právě k těmto nehupebním materiálům, v posledních letech zvláště k analýzám textů.³

Na hudební stránku prováděných děl badatelé doposud rezignovali s tím, že se nedochovaly provozovací materiály. Protože se však v mnoha případech jedná o díla známá z jiných provedení, domníváme se, že srovnáním brněnských

libret s cizími notovými materiály si můžeme učinit alespoň rámcový obrázek o hudbě, která na Moravě zaznívala. Vzhledem k rozsahu našeho textu si ovšem nemůžeme dovolit hlubší pohled na danou problematiku; pokusíme se proto alespoň o nastínění několika základních témat, jejichž rozpracování ponecháme budoucímu bádání.

Per Comando di Sua Altezza Eminentissima

První krok našeho zkoumání vychází z celkového zaměření cyklu na osobu biskupa Schrattenbacha: je třeba stanovit, která z oratorií provedených v 1. polovině 18. století v Brně lze přisoudit jeho aktivitě a která nikoli. V dosavadní literatuře byly již několikrát publikovány soupisy brněnských oratorních produkcí, ani jeden z nich však není kompletní, buď pro daný stav poznání (d'Elvert, Helfert, Sehnal) nebo kvůli soustředění na určitý typ skladeb (Freemannová – italská oratoria). Ani náš seznam nemůže být úplný – je velmi pravděpodobné, že se časem objeví další doklady o provedených titulech.⁴

1) O brněnských oratoriích se zmiňuje již Helfert, Vladimír: Hudební barok na českých zámcích, Praha 1916, s. 198-199, po něm mj. Sehnal, Jiří: Počátky opery na Moravě, AUPO fac. philos., Suppl. 21, Praha 1974, s. 55-77. V poslední době věnovala pozornost brněnským oratoriím v několika studiích Michaela Freemannová, zejména v článku Oratorium (a opera) v olomoucké diecézi za Wolfganga Hannibala Schrattenbacha, Hudba v Olomouci – Historie a současnost I., in honorem Pavel Čotek, ed. Eva Vičarová, UP Olomouc 2003, s. 78-82.

2) Většinu libret měla autorka při přípravě této studie v rukou, některá však zůstala nedostupná – zvláště zahraniční, ale též libreta ze zámecké knihovny na Nových Hradech a Českého muzea hudby, fond Kačina.

3) Freemannová, Michaela: Pietro Metastasio's oratorio librettos in the Czech lands – a document on the changes of taste in the 18th and early 19th centuries, Händel-Jahrbuch 45/1999, s. 270-275. Táž: The librettos of the Italian oratorios performed in the Bohemian Lands in the 18th Century, Händel-Jahrbuch 46/2000, s. 231-244.

4) Vedle citovaných prací byla při přípravě této studie použita následující literatura: Sartori, Claudio: I libretti italiani a stampa dalle origini al 1800, Cuneo 1990-1994. Dokoupil, Vladislav: Soupis brněnských tisků. Staré tisky do roku 1800, Brno 1978.

PARTE SECONDA.

ADA. O Imèl qual' or prov' io cangiato affetto,
Che di mestizia il petto
Già m' empie? ah! quanto amaro
Infrà poche dolcezze il frutto accoglie?

EFA. Ah! pentimento, e doglie
Provo misera anch' io.

ADA. Già sento, io sento (ò Dio)
Rodermi il cor da un verme
Questi son bene i segni
De la vicina morte,
Infelice mia forte!

EUA. Oimè! già in odio al Cielo
A la Terra, à le Belve esser mi pare,
O mie fortune amare!

ADA. Odioso à mè stesso
Io bramo da mè stesso esser lontano.

EFA. Quelchè gioja pur' anzi à mè porgea
Ah! come à noi comparte
Or con novo destin pena si rea?

ADA. Son' io cagion delle miserie nostre.
Il veggio or sì, mà troppo tardi il veggio,
Ch' à mè vietato il frutto
Fù dal Gran Nume; e tù, se pur peccasti,
Peccasti in mè, che sei

Parte

Libreto Adam. Parte seconda oratoria Il Peccato d' Adamo
(Libreto Rajhrad, sign. Z. f. 18, př. 3) se shodným textem,
jaký je na hudebninách ze Svatého Kopečku

Na titulním listu většiny dochovaných brněnských libret je formulace *Per Comando di Sua Altezza Eminentissima il Signor Cardinale Wolfango Annibale di Schrattenbach*, která naznačuje, že dílo bylo provedeno z rozkazu biskupa Schrattenbacha. Vedle toho však známe i texty, u nichž toto určení chybí. Je to několik italských a řada německých libret (zde lze ovšem připustit, že se zachovala pouze německá verze tisku). U některých z nich lze podle dedikací určit jako zadavatele některé představitele brněnského magistrátu či příslušníky moravské šlechty.⁵ Zvláštní kapitolu potom tvoří oratoria provedená v Brně z popudu hraběte Johanna Adama z Questenbergu členy jeho jaroměřické kapely (S. Elena al Calvario 1733 a 1736, Il Martirio della Madre de' Macabei 1736).

IL TRIONFO
Della
CROCE,
AZIONE SACRA
a Quatro Voci
Da Cantarsi in Bruna nella Quaresima dell' Anno 1730.
Per Comando di sua Altezza Eminentissima
il Signor Cardinale
WOLFFANGO
ANNIBALE
DI SCHRATTENBACH,
Protettore della Germania, Vescovo d' Olmitz,
Duca, Principe del Sacro Romano Imperio, Conte della
Regia Capella di Boemia, e Consigliere di Stato Attuale
di sua Maesta Cesarea e Catholica,
La Poesia è di un Pastore Arcade,
La Musica è del Sig. Giacomo, Cesare Predieri, Maestro di Cappella
della Metropolitana di Bologna,
Con Licenza Ordinaria.
In Bruna nella Stamperia di Massimiliano Swoboda.

Libreto Trionfo. Libreto oratoria Il Trionfo della Croce
(Vědecká knihovna Olomouc, sign. 35.469)

Všem těmto „mimoschrattenbachovským“ oratoriím bychom se rádi věnovali v budoucnu; prozatím můžeme upozornit pouze na jednu zajímavou skutečnost, a to, že brněnští představení zřejmě zadávali komponování oratorií známým vídeňským skladatelům. Minimálně tři oratoria měla v Brně svoji premiéru: Reinhardtovo *Desperanti peccatori a moriente Jesu restituta vita* (1721) a *Testamentum Salvatoris* (1730) a oratorium o Janu Nepomuckém *Ruhmwürdiger Cron- und Ehren-Streit...* Giuseppe Porsileho (1724).

Pokud odhlédneme od zmíněných titulů, dospíváme k více než třem desítkám oratorií provedených v rozmezí let 1723–1738 ze Schrattenbachova popudu. Zpočátku není uvádění jeho jména pravidlem (u čtyř z prvních pěti doložených italských oratorií); od roku 1729 se jako zadavatel

5) Jako příklad uvádíme: *Testamentum Salvatoris. Oratorium, in der Pfarr-Kirchen Jacobi Majoris, auff Veranlassung Eines Magistrats der Stadt Brünn Anno 1730; Ein andächtig-verfastes Oratorium zu Ehren des grossen Blut-Zeugens Christi Heil: Joannis von Nepomuck, Auss Anordnung Joannis Mathiae Grafen von Thurn und Vallesassina (zkrácené tituly).*

již objevuje soustavně až do své smrti roku 1738. Chronologický soupis schrattenbachovských oratorií ukazuje tabulka. Kurzíva označuje oratoria, u nichž není na titulním listě uvedena osoba zadavatele; tučně jsou vytištěna díla, která nejsou známa z jiných provedení a byla snad komponována přímo pro Schrattenbacha (viz dále).

Provozovací praxe brněnských oratorií

Výsledkem našeho předběžného zkoumání je stanovení skupiny 35 oratorií provedených v Brně z rozkazu biskupa Schrattenbacha. Jejich tituly známe z libret, uložených v českých i zahraničních knihovnách.⁶ Všechna libreta jsou vytištěna u brněnského tiskaře Jakuba Maxmiliána Svobody, po jeho smrti v roce 1736 u vdovy Marie Barbory Svobodové. Jazyk prováděných děl je italský, v závěru libret je vždy připojen německý titulní list, seznam jednajících postav a stručná synopse, zřejmě kvůli domácímu publiku neznalému italského jazyka.

Takováto koncentrace oratorních produkcí je v kontextu českých zemí s výjimkou Prahy zcela ojedinělá. Navíc je možno předpokládat, že jejich počet není ještě úplný. Oratoria byla prováděna v době postní (podle údaje *nella Quadragesima* či *Quaresima* na titulních listech), přičemž v některých letech máme doloženo provedení pěti až šesti oratorií, což ukazuje na pravidelné každotýdenní produkce během celého období od Popeleční středy do Velikonoc.

Prozatím nelze zjistit, který den v týdnu se oratoria hrála. Konkrétní datum provedení je uvedeno pouze u dvou oratorií z roku 1725, u nichž ovšem nevíme, zda byl jejich zadavatelem biskup Schrattenbach: *Il Rè del dolore* bylo hráno 30. března (Velký pátek) a *Il Sacrificio di Gefte* 15. dubna (druhá neděle po Velikonocích). První z obou oratorií nese vedle přesného data také bližší určení *applicato al Suo Santissimo Sepolcro*. To ukazuje na provedení oratoria u tzv. Božího hrobu, což byl velkopáteční efemérní objekt na způsob *castrum doloris*, stavěný v kostelech a domácích kaplích. Stejnou formulaci nalezneme na dalších třech schrattenbachovských oratoriích: *La deposizione dalla croce* (Fux 1729) a *La Passione di Giesu Cristo* (Caldara 1731 a Venturelli 1737). Tato oratoria byla tedy provedena rovněž na Velký pátek. Další časové určení nalézáme na libretu oratoria *La Santissima Annunciazione di Maria Vergine*. Titulní list uvádí, že dílo bylo provedeno *nel Giorno suo festivo L'Anno 1729*, čímž je zřejmě myšlen vzhledem k tematice oratoria svátek Zvěsto-

vání Páně 25. března, který toho roku připadl na pátek po třetí neděli postní.⁷

Stejně tak dosud neznáme místo, kde byla oratoria prováděna. Je sice pravda, že některá libreta z 1. poloviny 18. století udávají jako místo provedení některý z brněnských kostelů (nejčastěji je to kostel sv. Michala, sv. Jakuba a Petrov), avšak ani jednou se tento údaj neobjevuje u oratoria provedeného ze Schrattenbachova rozkazu.

Při vědomí těchto skutečností se nutně nabízí otázka: co vedlo biskupa Schrattenbacha k tak nebyvalému zájmu o italské oratorium? Oratorní produkce jednou týdně po celou dobu čtyřicetidenního postu byly jistě náročné nejen z provozního hlediska, ale též finančně. Některá díla se sice mohla v průběhu let opakovat, případně se nemuselo hrát každý týden (z některých let neznáme prozatím ani jeden titul), avšak přesto je tento patnáct let trvajících hudební provoz přinejmenším obdivuhodný.

Odpověď na tuto otázku můžeme nejspíše hledat v biskupových hudebních zkušenostech, kterých nabyl před svým přesídlením na Moravu. V zákrutech jeho pestrého života, zahrnujícího taková kulturní centra, jako byl Salcburk, Řím a Neapol, lze nalézt jednu hudební tradici, která silně připomíná brněnské produkce: je to uvádění oratorií v domech římských hudebních mecenášů. Ve studii věnované Schrattenbachově působení ve Věčném městě⁸ jsme zmiňovali každotýdenní provádění oratorií u knížete Ruspoliho – v době biskupova pobytu se zde hrála zejména díla Antonia Caldary.⁹ O Schrattenbachově lásce k italské kultuře již byla řeč; je tedy pravděpodobné, že se pořádáním pravidelných hudebních večerů v době postní chtěl vědomě přiblížit svým římským vzorům. Pak by nebylo vyloučeno, že oratoria byla prováděna nikoli v brněnských kostelech, jak se doposud předpokládá, ale přímo v jeho biskupském paláci.¹⁰

Nedořešen zatím zůstává i problém interpretů těchto děl. Podle tehdejšího zvyku neudávají libreta jména účinkujících, takže nám zbývá jen několik kusých historických informací. Víme, že v roce 1728 pobývali v Brně po celou dobu postní zpěváci z kroměřížského piaristického semináře právě kvůli účinkování v oratoriích,¹¹ avšak z toho roku nemáme bohužel zachováno ani jedno libreto. Nevíme proto, zda obsahovala oratoria provedená toho roku sborové pasáže, jejichž provedení mohlo být svěřeno studentům, či byli angažováni dokonce pro sólové úlohy. U Schrattenbachova dvora bylo zaměstnáno několik zpěváků – jménem známe prozatím pouze kastráta Andrea Devotioho a zpěvačku Marii Rosalii Majerovou¹² – kteří jej

6) Hlavní fondy schrattenbachovských libret se nalézají v Moravské zemské knihovně v Brně, Vědecké knihovně v Olomouci a knihovně benediktinského kláštera v Rajhradě u Brna; další jsou jednotlivě uložena v Miláně, Boloni a českých klášterních a šlechtických bibliotékách: Hradiště u Znojma, Kapucíni Brno, knihovna mitrovských v Archivu města Brna, knihovny zámků Nové Hradky a Kačina ve správě pražského NM.

7) Časové údaje byly zjištěny z knihy Friedrich, Gustav: *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934.

8) Spáčilová, Jana: *Hanibal bez slonů*. OM 1/2005, s. 24-27. Biskup Schrattenbach strávil v Římě s přestávkami celkem jedenáct let.

9) Podrobnou studii o hudebních poměrech u Ruspoliho a Caldarových římských oratoriích přináší Ursula Kirkendale: Antonio Caldara. Sein Leben und seine venezianisch-römischen Oratorien. Graz-Köln 1966.

10) Olomoučtí biskupové obývali v Brně tzv. „biskupský dům“, který je dnes součástí Moravského zemského muzea. Schrattenbach si mimoto nechal v roce 1735 postavit palác ve vrchní části ulice Kobližná (dnešní sídlo Mahenovy knihovny).

11) Bombera, Jan: K významu Liechtenštejnova zpěváckého semináře v Kroměříži. HV, xvi (1979), s. 331-339. Byli to Anton John (*c. 1713), Gottfried Weiss (*c. 1697) a Johann Walter (*c. 1703).

12) Bombera: cit. d. Sehnal, Jiří: *Počátky opery na Moravě*.

Pěvecký part druhé části neznámého oratoria, část notové obálky ze Svatého Kopečku u Olomouce (MZM, sign. A 20.648)

jistě společně s dalšími hudebníky do Brna doprovázeli. O činnosti biskupovy dvorní kapely však nejsme dosud blíže informováni.

Repertoárová sonda

Podívejme se nyní blíže na díla, která v průběhu dvacátých a třicátých let v Brně zazněla. Jak již bylo řečeno, hlavním úkolem tohoto textu je nastínění hudebněhistorických souvislostí, které by mohly vést k bližšímu poznání hudební stránky brněnského repertoáru. Pro tento účel je možno rozdělit brněnská oratoria do tří skupin.

Do první skupiny zařadíme díla známá z jiných provedení, k nimž lze dohledat hudební materiál. Většinou se jedná

o oratoria skladatelů soustředěných kolem císařského dvora ve Vídni, jejichž odkaz je téměř kompletně soustředěn v rakouských hudebních institucích. V této chvíli sice nelze říci, jak těsný byl vztah vídeňských a brněnských verzí – k tomu by bylo třeba provést podrobné srovnání domácích libret s cizími prameny, avšak již teď můžeme stanovit, že u plné třetiny brněnských oratorií (přesně u jedenácti titulů) známe jejich hudbu. Další skupinu tvoří pět oratorií, u nichž je sice známo další provedení (dřívější či pozdější), avšak hudba je ztracena. Poslední skupinou budou unikátní díla, jejichž provedení není mimo Brno doloženo. Jde o více než polovinu všech dochovaných titulů. V rámci této skupiny tvoří zvláštní oddíl skladby biskupových dvorních hudebníků (Václav Matyáš Gurecký, Girolamo Pera).

Identifikace některých oratorií byla ztížena neustáleností jejich názvů při různých provedeních. Název hudebního díla nefungoval ve zkoumaném období jako definitivní „nálepka“, daná jednou provždy skladatelem, ale mohl být pozměněn (např. *Trionfo della Croce* – *Trionfo della Santa Croce*), případně nahrazen zcela jiným, opisným pojmenováním, zdůrazňujícím hlavní myšlenku díla. Tak bylo např. oratorium *La Santissima Annunciazione di Maria Vergine*, provedené v Brně v roce 1729, identifikováno jako *Oratorio per la Santissima Annunziata Antonia Caldary* (Řím 1713).¹³ Pět brněnských oratorií se prozatím nepodařilo blíže určit ani identifikovat jejich autora. Proto se jimi nebudeme v následujícím textu zabývat.

Oratoria s existujícími notovými materiály

Jak již bylo řečeno, ve skupině oratorií s dochovanými hudebními materiály z jiných provedení se nacházejí především díla skladatelů působících na vídeňském dvoře – J. J. Fuxe, G. Reuttera, G. Porsileho a A. Caldary, uložená v rakouských a německých hudebních archivech.¹⁴ K oratoriím první skupiny náleží mimo díla zmíněných skladatelů pouze *Trionfo della Croce* boloňského skladatele Giacoma Cesare Predieriho, jehož partitura se nalézá v berlínské Staatsbibliothek. Samostatným tématem zůstává „nepomucenské“ oratorium proslulého operního skladatele Nicola Porpory, jemuž budeme věnovat pozornost na jiném místě.

Císařský dvorní kapelník Johann Joseph Fux (1660–1741) je autorem dvou oratorií – *Cristo nell'Orto* a *La Deposizione dalla Croce di Gesu Cristo Salvator Nostro*. První z nich napsal Fux roku 1718, v císařské kapli zaznělo 12. dubna toho roku (repríza 1723). Kromě těchto dvou provedení není známo žádné další s výjimkou brněnského. Libreto druhého oratoria sice neudává autora, avšak nepochybně jde o Fuxovo oratorium, provedené o rok dříve ve Vídni.

Georg Reutter (1708–1772) náleží k mladší generaci vídeňských skladatelů, oratorium *Bersabea ovvero Il Pentimento*

13) Určení díla bylo provedeno pomocí incipitového katalogu RISM AII na CD-ROM a posléze srovnáním brněnského libreta s textovou osnovou Caldara oratoria, již uvádí Kirkendale na s. 337-340 cit. d..

14) A-Wn, A-Wgm, A-HE, D-Bsb, D-Ms, D-Rp.

di David je jednou z jeho raných prací ještě před studijní cestou do Itálie. Bylo provedeno ve dvorní kapli 12. března 1729. Autor textu Giovanni Battista Catena je na titulním listě vídeňského libreta uváděn jako sekretář císařského velvyslance kardinála Colloreda.¹⁵ O rok později jej však brněnské libreto již jmenuje *myňějším sekretářem Jeho Eminence* (rozuměno Schratzenbacha).¹⁶ Catena tedy přešel někdy mezi březnem 1729 a pústem 1730 do kardinálových služeb; oratorium Bersabea bylo v Brně pravděpodobně provedeno právě jeho přičiněním. Jako s libretistou se s ním setkáváme ještě u Gureckého oratoria *Giacobbe* (1731). Není ovšem vyloučeno, že napsal i některé další texty podepsané *Pastore Arcade*, o čemž by svědčil jeho „arkádský“ pseudonym Lisalbo Pelopio.

Oratorium *Il Sacrificio di Geffe* Giuseppe Porsileho (1680–1750), provedené v Brně 15. dubna 1725, neuvádí na titulním listě Schratzenbacha jako zadavatele díla. Protože se však jedná o italské oratorium, řadíme je do našeho přehledu. Skladatel Giuseppe Porsile zřejmě požíval v Brně velké vážnosti, o čemž svědčí nepravdivě nadnesené označení jeho osoby na libretu jako *Maestro di Capella giubilato di S. M. Ces.* (jak známo, císařským kapelníkem byl v té době Fux). Oratorium bylo provedeno ve Vídni o rok dříve.

Nejoblíbenějším brněnským oratorním autorem byl Antonio Caldara (c. 1670–1736), o čemž svědčí pět jeho oratorií provedených zde v letech 1725–1731. Z nich pouze jediné – *La Santissima Annunciazione di Maria Vergine* – nenáleží k odkazu vídeňské dvorní oratorní produkce, ale bylo zkomponováno již za Caldarova působení v Římě v roce 1713. Jeho premiéra se uskutečnila 21. dubna 1715 v paláci knížete Ruspoliho. Protože máme z té doby doloženy Schratzenbachovy návštěvy Ruspoliho oratorních produkcí, je pravděpodobné, že kardinál poznal toto dílo již v Římě. Pro provedení v Brně byly vypuštěny sborové části a oratorium bylo rozděleno namísto původních tří na obvyklé dvě části.

Další Caldarovo oratorium, *Il Rè del Dolore in Giesu Cristo Signor Nostro Coronato di Spine* bylo provedeno v Brně na Velký pátek 1725. Libreto udává stejně jako u Porsileho oratoria z téhož roku přesné datum provedení a rovněž nezmiňuje Schratzenbachovo jméno. Dílo bylo hráno roku 1722 ve Vídni a o rok později v jezuitském kostele Nejsv. Salvátora v Praze.¹⁷ V roce 1730 byla na Moravě provedena hned dvě Caldarova oratoria, *La Caduta di Gerico* (Vídeň 1719) a *Morte, e Sepoltura di Christo* (tamtéž 1724).

La Passione di Giesu Cristo Signor Nostro je jedním z nejrozšířenějších Caldarových oratorií – vedle dvou vídeňských (1730, 1736) a brněnského (1731) známe ještě provedení v Benátkách a Boloni. V roce 1736 vyjednával s Caldarou o zapůjčení díla k opisu také hrabě Questenberg, jednání však bylo

přerušeno skladatelovým úmrtím v prosinci toho roku.¹⁸ Pokud byl Questenberg ve styku s biskupem Schratzenbachem, jak se běžně předpokládá, je zajímavé, že nepožádal o provozní materiály k oratoriu jeho, ale přímo skladatele. Rozluštění této hádanky by mohlo napomoci k nalezení stop po brněnských hudebninách: co se dalo s hudebními materiály po provedení díla? Nebyly partitury pro provedení v Brně pouze vypůjčovány?

Posledním brněnským oratoriem, jehož hudba je dochována dodnes, je *Trionfo della Croce* kapelníka boloňské katedrály Giacoma Cesare Predieriho (1671–1753), provedené v postě roku 1730. Predieri je autorem několika chrámových skladeb a jedenácti oratorií, z nichž právě toto jediné přežilo do dnešních dnů. Bylo napsáno již roku 1702 pro slavnost Povýšení Svatého kříže (14. září) a v Boloni požívalo takové obliby, že zde bylo při různých příležitostech dáváno až do padesátých let 18. století. Máme doloženo též jeho provedení v Salcburku, s nímž poutaly biskupa Schratzenbacha úzké osobní i kulturní vazby. Partitura díla je dnes uložena v Berlíně, její mikrofilmovou kopii jsme získali krátce před odezdáním tohoto textu do tisku. Jedná se o dílo mimořádné kvality se zajímavou instrumentací, dokládající vysokou úroveň hudebního provozu na dvoře biskupa Schratzenbacha.¹⁹

Skladby známé z jiných provedení

Skupina oratorií, u nichž sice známe jiná provedení, ale jejich hudba se nedochovala, je z hlediska autorů rozrůzněnější. Jedná se o skladatele působící v různých italských městech – Římě, Neapoli, Boloni a Modeně.

Římský skladatel Giovanni Battista Costanzi (1704–1778) na sebe skladatelsky upozornil na počátku dvacátých let 18. století, tedy již za pobytu kardinála Schratzenbacha v Římě. Od roku 1721 působil jako hudebník u kardinála Ottoboniho, byl vynikajícím violoncellistou a oblíbeným skladatelem chrámové hudby. Je autorem řady oratorií, z nichž jedním z prvních je právě *Santa Cecilia* z roku 1725. Ve stejném roce mělo v římském Seminario Romano premiéru další z brněnských oratorií, *Santo Ermenegildo* neapolského skladatele Domenica Sarriho (1679–1744). Tento skladatel byl biskupu Schratzenbachovi dobře znám – právě za kardinálova neapolského působení byl angažován jako zástupce kapelníka místokrálovské dvorní kapely.

V roce 1731 byla v Brně provedena oratoria dalších dvou italských mistrů, *L'Ultima persecuzione di Saule contro Davide* modenského skladatele Francesa Peliho a *Santa Caterina* Giuseppe Sandoniho z Boloně. O Pelim již byla řeč ve studii věnované kroměřížské kolekci chrámových skladeb,²⁰

15) „Giov. Batt. Catena, segr. di S. E. il sig. Colloredo messag. di corte.“

16) „Dott: Giov: Batt: Catena, frà gl' Arcadi detto Lisalbo Pelopio, Segretario Attuale di S. A. E.“

17) Dlabacz, J. G.: *Allgemeine historisches Künstlerlexicon*, Bd. 1 (Praha 1815), s. 260.

18) Helfert, Vladimír: *Hudební barok na českých zámcích*, Praha 1916, s. 184. Dílo ale Questenberg zřejmě posléze získal, neboť máme doklad o jeho provedení v Jaroměřích roku 1741 (tamtéž, s. 343).

19) Autorka článku připravuje provedení díla ve spolupráci s Ondřejem Mackem a souborem barokní hudby Hofmusic.

20) Spáčilová, Jana: *Chrámová hudba v Kroměříži v roce 1731*, OM 3/2005, s. 39–45.

Particello stejného hudebního úryvku, část obálky (MZM, sign. A 20.763)

roku 1731 byl pravděpodobně osobně přítomen na Moravě a kromě reprízy svého oratoria z roku 1708 uvedl na biskupském dvoře premiérově operu *Coronide*. Pietro Giuseppe Sandoni (1685–1748) pocházel z Boloně, kde bylo v letech 1701–1706 provedeno několik jeho oratorií, mj. zřejmě také *Santa Catterina*.²¹ Sandoni působil několik let v Londýně, jeho manželkou byla Händelova zpěvačka Francesca Cuzzoniová. Po odchodu z Londýna roku 1728 pobývali manželé na různých místech Evropy – Cuzzoniová zpívala roku 1731 v Neapoli, o Sandonim máme zprávy až z roku 1733, kdy je uváděn jako maestro di cappella v Janově.

Provedení oratoria *La Passione di Gesu Christo Signor Nostro* je doloženo v Modeně v roce 1738, tedy o rok později než v Brně. Jeho skladatel je na libretu tamějšího provedení označen jako Giuseppe Venturelli dilettante, nic bližšího o něm není dosud hudební historiografii známo.

Unikátní díla

Více než polovina dosud známých schrattenbachovských oratorií jsou unikátní díla, neznámá z jiných provedení. Dosavadní muzikologická literatura nezmiňuje ani jejich tituly. Jejich autoři většinou náleží do okruhu neapolské školy (Vinci, Leo, Porpora), nalézáme zde však i skladatele z jiných italských hudebních center a domácí hudebníky. Při tomto množství nelze pojednávat každou skladbu zvlášť, zaměříme se proto jen na některé zajímavé okolnosti a méně známá skladatelská jména.

Autorem oratoria *Il candor vendicato di Nostra Signora* je Benátčan Giovanni Porta (c. 1675–1755, křestní jméno je na libretu uvedeno v benátštině jako Zanetto). Ve své době byl vyhledávaným operním skladatelem. Byl zaměstnán v několika benátských ospedalettech, po neúspěšném konkurzu na místo maestra di cappella chrámu San Marco v roce 1736 však Benátky opustil a následujícího roku se stal kapelníkem v Mnichově. Do této doby také spadá provedení jeho odjinud neznámého oratoria v Brně, které mohlo být výsledkem Portovy osobní přítomnosti na Moravě.

Podobně může souviset s cestou přes Moravu také vznik oratorií *Daniello a David umiliato* neapolského skladatele Francesca Araia (1709–1770). Araia byl roku 1735 angažován jako kapelník ruské carevny, jak dokládá libreto jeho opery provedené o karnevalu v Benátkách. Do Petrohradu však dorazil až následujícího roku – jeho první zde uvedené dílo, kantáta *La gara dell'amore e del zelo*, je datováno 28. dubna 1736. Podobně jako Porta se ani on kompozici oratorií nijak zvlášť nevěnoval, proto je koncentrace jeho skladeb tohoto druhu v Brně nápadná.

Oratorium *Il Mondo Trionfante nella Concezione di Maria Sempre Vergine* (Brno 1730) je první známou kompozicí Nicolò Logroscina (1698–1764), klíčového autora neapolské komické opery od konce třicátých let 18. století. Logroscino pocházel z Neapole, kde studoval v době Schrattenbachovy vlády na Conservatorio di S. Maria di Loreto. V letech 1728–1731 byl zaměstnán jako varhaník v Avellinu, měště nepříteli vzdáleném od Neapole. Bližší souvislost s biskupem Schrattenbachem či hudební kulturou na Moravě se prozatím nalézt nepodařilo.

Paradoxně lze mezi neapolské skladatele brněnských oratorií zařadit podle přídomku *di Napoli* na libretu oratoria San Vincenzo Fererio i Giuseppe Bona (1711–1788), který se narodil v Římě a zde také prožil téměř celý svůj život. Je sice pravda, že v Neapoli strávil deset let hudebního školení, v době uvedení svého díla v Brně byl však již zpátky ve Vídni. Nevíme, zda byl v Brně pokládán za neapolského skladatele omylem či vědomě pro zvýšení prestiže; je také možné, že tak měl být vyzdvihnout moderní „neapolský“ charakter díla.

Skladatel oratoria *La Conversione di S. Pellegrino* Laziosi, označený tiskařem *Redi Fiorentino*, byl určen jako Giovanni

21) Autor článku o Sandonim v NG2 uvádí boloňské provedení oratoria *Santa Catterina* podle bližší neidentifikovaného soupisu skladeb uloženého v I-Bc, neuvádí však rok. Prozatím se nepodařilo nalézt jiný doklad o provedení oratoria před uvedením v Brně.

Nicola Ranieri Redi, činný ve Florencii v letech 1718–1755 jako maestro di cappella vévodkyně toskánské.²² Redi byl autorem četných oratorií, tematika brněnského oratoria však ukazuje na přímou souvislost s biskupem Schrattenbachem. Námět je čerpán ze života světce, jemuž je věnována jedna z kaplí kardinála římského titulárního kostela San Marcello.

Libreto oratoria *Il Giusto afflitto nella Persona di Giobbe* ukazuje na dosud neznámého Schrattenbachova kapelníka. Jeho autorem je *Don Girolamo Pera maestro di cappella di S. Altezza Em.* O Girolamu Perovi (+1770) se prozatím podařilo zjistit pouze to, že byl roku 1734 maestrem di cappella katedrály v Udine. Pasquiniho libreto bylo o dva roky dříve zhuďebněno ve Vídni Ignaziem Contim.

Posledním skladatelem, jehož dílo je třeba zmínit v souvislosti s brněnskými oratorii, je kardinálův dvorní hudebník Václav Matyáš Gurecký (1705–1743). Tomuto výjimečnému skladateli se budeme věnovat v budoucnu; prozatím snad můžeme připomenout, že se jedná o jednoho z mála domácích autorů, který se věnoval žánru duchovního dramatu.

Slohové rozvrstvení brněnských oratorií

Mnohé ze skutečností a souvislostí, uvedených v tomto nástinu, leží prozatím v rovině domněnek a hypotéz – k jejich ověření by bylo třeba rozsáhlého archivního výzkumu. Již nyní však můžeme v hrubých obrysech stanovit hudebně slohový profil brněnských oratorních produkcí.

V počáteční fázi, ve dvacátých letech 18. století, je patrná orientace na prověřené oratorní skladatele z okruhu císařského dvora ve Vídni. Čelné místo mezi nimi zaujímá vicekapelník dvorní kapely Antonio Caldara, jehož hudbu poznal kardinál Schrattenbach již v Římě. Díla jsou v Brně uváděna poměrně brzy po svém vzniku, výjimkou není jednoroční odstup od premiéry v císařské dvorní kapli. Vedle vídeňských oratorií se ke konci dekády objevují též skladby italské proveniencí – Santo Ermenegildo a Santa Cecilia (Řím 1725), provedené v Brně 1727, resp. 1730. Výrazná je též koncentrace anonymních děl.

Jako určitý přelom působí rok 1730, kdy se začínají v brněnském repertoáru prosazovat další italská skladatelé. Příčiny odklonu od konzervativní vídeňské oratorní tvorby lze hledat spíše ve změně celkového kulturního ovzduší v našich zemích či v personálních obměnách biskupské dvorní kapely. Radikální proměnu biskupova osobního vkusu směrem k „moderní“ hudbě nelze podle našeho názoru vzhledem k jeho věku očekávat.

Brněnské oratorium se postupně emancipuje, od reprízování cizích děl postupuje k svébytné produkci, která nemá v středoevropském prostoru obdoby. Od roku 1732 již známe

pouze díla, která nejsou známa z jiných provedení a byla snad zadávána přímo kardinálem Schrattenbachem. Jde o díla neapolských skladatelů, ale také o tvorbu domácích, v biskupské kapele zaměstnaných hudebníků (Gurecký, Pera).

Kam se poděly brněnské hudebniny?

Těsně před dokončením tohoto textu jsme získali některé důležité informace, vedoucí k možným stopám po brněnských hudebninách. Hudební sbírka ze Svatého Kopečku u Olomouce, uložená dnes v Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea, obsahuje vedle chrámových skladeb v partech několik fragmentů hudebnin, jež byly použity – jako obálky.²³ Mezi nimi jsou i party k neznámému oratoriu: jako obal Fuxovy mše (sign. A 20.763) slouží houslový part dvou árií a particele úvodního recitativu *accompagnato* druhé části (*Parte Seconda*). V záhlaví partů je uvedeno pořadové číslo árie, jméno postavy a textový incipit: č. 8, *Eva, Morte bramo* a č. 13, *Adam* (incipit textu je přelepen a tedy nečitelný).

Obálka ke Caldarově dílu *Missa S. Jacobi* (sign. A 20.648) je slepena ze zpěvních partů recitativu *accompagnato* a části dalšího *secco* recitativu. Recitativ *accompagnato* je nadepsán *Parte Seconda. Sinfonia tacet* a jménem postavy Adam, začíná textem *Oimè! Qual'or prov'io cangiato affetto*. Srovnáním tohoto fragmentu s výše uvedeným particelem jsme zjistili, že se jedná o totéž dílo.

Díky těmto kusým údajům se podařilo identifikovat oratorium jako anonymní *Il Peccato di Adamo*, provedené v Brně v postě roku 1726, jehož libreto je uloženo v klášterní knihovně v Rajhradě u Brna.²⁴ V oratoriu vystupují postavy Adam i Eva, árie Evy „*Morte bramo*“ je osmou v pořadí, třináctou árií je Adamova *Al tuo voler Sovrano*. *Parte seconda* začíná stejným textem jako notový fragment ze Svatého Kopečku, další dochovaný recitativ byl určen jako Adamův *Misero, e con un pomo* z druhé části oratoria.

To, že jsou houslové a pěvecké party z oratoria provedené v Brně dochovány – byť fragmentárně – ve svatokopecké hudební sbírce, je při stavu našich hudebních památek doby vrcholného baroka naprostý unikát. Z muzikologického hlediska představuje tato skutečnost cenné spojení mezi brněnskou oratorní produkcí a hudebníky premonstrátské rezidence na Svatém Kopečku a přispívá k dosud nedořešené otázce migrace hudebního repertoáru v domácím prostředí. Toto zjištění s sebou však přináší i určité zklamání: je přímým důkazem toho, že provozovací materiály k brněnským oratoriím jsou nenávratně ztraceny. Na druhou stranu je ovšem třeba říci, že se jedná o party, a nikoli partitury, které naopak mohly představovat cennou komoditu. Není tedy vyloučeno, že se některé z nich podaří časem nalézt.

22) Freemannová (2000) ztotožňuje skladatele s kapelníkem Santa Casa v Loretu Tommasem Redim (c1675-1738).

23) O hudebninách na obálkách ze Svatého Kopečku jsme informovali v článku *Pro Choro Sacro Montano*. Hudební sbírka ze Svatého Kopečku u Olomouce (1717-1771), <http://acta.musicologica.cz, 1/2005>.

24) Sign. Z. f. 18, přív. 3. Na tomto místě bychom rádi poděkovali proboštovi rajhradského kláštera P. Augustinu Gazdovi za zpřístupnění knihovny, která je v současné době pro veřejnost uzavřena.

Soupis oratorií provedených v Brně v letech 1723–38 na příkaz W. H. Schratzenbacha

Rok	Název	Libretista ²⁵	Skladatel	Uložení libreta ²⁶
1723	Cantata sacra in cui si considera la Deposizione dalla Croce...			Cz-Rajhrad
1724	Componimenti sacri...			Cz-OL, Bmzk, Rajhrad
1725	Il Rè del Dolore in Giesu Cristo Signor Nostro Coronato di Spine	Ab. Pariati	Antonio Caldara	Cz-Rajhrad
1725	Il Sacrificio di Geffe	Giuseppe Salio Padovano	Giuseppe Porsile	Cz-Rajhrad
1726	Il Peccato di Adamo	?	?	Cz-Rajhrad
1727	Santo Ermenegildo		Domenico Sarro	Cz-Pnm
1729	La deposizione dalla croce di Gesu Cristo Salvador nostro		[Fux]	Cz-Bmzk
1729	La Speranza consolata da S. Nicolo Vescovo di Mira	?	?	Cz-OL
1729	Sant' Alessio	?	?	Cz-OL
1729 (25. 3.)	La Santissima Annunziazione di Maria Vergine		[Caldara]	Cz-Bmo, městský archiv
1730	Bersabea, ovvero il Pentimento di David	Giov. Batt. Catena, detto Lisalbo Pelopio	Giorgio Reiter	Cz-OL, Bmzk
1730	La Caduta di Gerico	Alessandro Gargiera	Antonio Caldara	Cz-OL, Bmzk
1730	Il Mondo trionfante nella Concezione di Maria sempre Vergine	Filippo Ito Napolitano	Nicolo Logroschino Napolitano	Cz-OL, Bmzk
1730	Morte, e Sepoltura di Christo	Francesco Fozio	Antonio Caldara	Cz-OL, Bmzk
1730	Santa Cecilia	Pastore Arcade	Giovanni Costanzi Romano	Cz-OL
1730	Il Trionfo della Croce	Pastore Arcade [Giuseppe Taroni]	Giacomo Cesare Predieri	Cz-OL
1731	Cristo nell'orto	Pariati	Gio. Gioseffo Fux	Cz-Bmzk
1731	Giacobbe	Giov. Battista Catena	Venceslao Gurezki	Cz-OL, I-Bc, I-Mb
1731	La Passione di Giesu Cristo Signor nostro	Pietro Metastasio	Antonio Caldara	Cz-Bmzk
1731	Santa Caterina	Pastor arcade	Sandoni Bolognese	Cz-Bmzk
1731	L'ultima Persecuzione di Saule contro Davide	Tagliazucchi Modanese	Francesco Pelli Modanese	Cz-Rajhrad
1732	Il Martiro di S. Giovanni Nepomuceno	Marchese di S. Christina	Nicola Porpora	Cz-OL, I-Mb
1732	La Santissima Annunziazione di Maria sempre Vergine	Pastore Arcade	Leonardo Vinci Napolitano	Cz-OL
1732	Il Trionfo della Virtù in S. Nicolo di Bari	Pastore Arcade	Leonardo Leo Napolitano	Cz-OL
1734	S. Francesco di Paola	Alfonso Fontanelli	Venceslao Gurezki	Cz-Bmzk, I-Bc, I-MOe
1736	Il candor vendicato di Nostra Signora	Antonio Cassetti	Zanetto Porta	Cz-Křžovnici, Znojmo-Hradčité
1736	Gloas, Re di Giuda	Pietro Metastasio	Venceslao Gurezki	Cz-OL, Pm
1737	San Vincenzo Fererio	Pastore Arcade	Giuseppe Bonno di Napoli	Cz-Rajhrad, Pm
1737	La Passione di Giesu Christo Signore Nostro	Metastasio	Giuseppe Venturelli di Modona	Cz-NH, Pm
1737	La Donna forte	Cesare Benassai	Leonardo Vinci	Cz-NH, Pm
1737	Dantele	Zeno	F. Arala	Cz-Pm
1737	La conversione di S. Pellegrino Laziosi	Pastore Arcade	Redi Fiorentino	Cz-NH, Pm
1738	David umiliato	Zeno	Arala Napolitano	Cz-Kapucini, Bmo
1738	Il Giusto affitto nella persona di Giobbe	Gio. Claudio Pasquini	Girolamo Pera	I-Mb
1738	La Divina Pietà Trionfante nell'Imacolata Concezione di Maria Vergine	Pastore Arcade	Nicola Porpora	Cz-OL

25) Jméno libretisty a skladatele je citováno v podobě uvedené na titulním listu libreta.

26) Zkratky zahraničních knihoven jsou uvedeny podle katalogu RISM, pro domácí instituce jsme vytvořili nové vytvořené pracovní značky, odpovídající současnému uložení librete a názvům institucí: Bmzk – Brno, Moravská zemská knihovna; OL – Vědecká knihovna Olomouc; Pnm – Praha, Národní muzeum; Pm – Praha, České muzeum hudby; NH – Knihovna zámku Nové Hradce, ve správě Národního muzea.